

Η οικονομική κρίση που διανύουμε αυτήν την περίοδο - της οποίας τις οδυνηρότερες πτυχές δεν έχουμε δει ακόμη σύμφωνα με πολλούς αναλυτές - αποδεικνύει για ακόμη μια φορά ότι το μοντέλο ανάπτυξης που έχει

ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΣΠΙΛΙΑΔΗ
Επίκουρου Καθηγητή Τμήματος Περιβάλλοντος Πανεπιστημίου Αιγαίου

οδηγεί σε τεράστιες κοινωνικές ανισότητες παγκόσμια, ενώ αυξάνει την ανασφάλεια και την κοινωνική αναταραχή. Όλα τα στοιχεία δείχνουν ότι η κατοχή πλούτου συγκεντρώνεται σε όλο και λιγότερα χέρια, οδηγώντας σε εξασθλίωση μεγαλύτερης μάζας πληθυσμού τόσο στον αναπτυγμένο, όσο και στον υπόλοιπο κόσμο⁽¹⁾. Επομένως η αναζήτηση ενός εναλλακτικού μοντέλου ανάπτυξης είναι επι-

ευμερσία. Η έννοια ήρθε ως αμφισβήτηση της έννοιας της οικονομικής ανάπτυξης που δίνει απόλυτη προτεραιότητα στη σταθερή μεγέθυνση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ). Άλλωστε, με βάση τον τρόπο υπολογισμού του, το ΑΕΠ που μετρά μόνο ό,τι παράγεται και διακινείται μέσα από την αγορά δεν μπορεί να θεωρείται ως ο βασικός δείκτης ευημερίας, αλλά απλά ένας δείκτης παραγωγής. Ορισμένα χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι χρήσιμα: η λειτουργία μιας επιπλέον φυλακής σε μια χώρα εξ αιτίας της αυξημένης εγκληματικότητας θα δημιουργήσει νέο ΑΕΠ και νέα εισοδήματα. Ευημερία όμως; Το ίδιο και η υλοτόμηση ενός δάσους, το οποίο δεν προκαλεί τη δημιουργία ΑΕΠ όταν απλά μας παρέχει καθαρό αέρα, αναψυχή και αποτελεί καταφύγιο χλωρίδας και πανίδας, αντίθετα με ό,τι συμβαίνει αν μετατραπεί σε ξυλεία και στη συνέχεια σε οικόπεδα ή σε αγροτικές εκμεταλλεύσεις, όπως στον Αμαζόνιο. Η λειτουργία ενός εργοστασίου αφαλάτωσης δημιουργεί περισσότερο ΑΕΠ και επιχειρηματικά κέρδη από την άντληση φυσικού νερού. Το ίδιο και η λειτουργία κλιματιστικών αντί του φυσικού αερισμού.

ση του όρου της Βιώσιμης Ανάπτυξης είναι ιδιαίτερα περιορισμένη σε τομείς όπου δεν διαταράσσεται η «παντοκρατορία» της αγοράς, αλλά αντίθετα δημιουργεί ευκαιρίες για περισσότερα κέρδη στους καινοτόμους που υιοθετούν νέες «καθαρές» τεχνολογίες και παράγουν προϊόντα φιλικά ως προς το περιβάλλον. Όμως, η ανάπτυξη της πράσινης οικονομίας δεν είχε ως αποτέλεσμα τη μείωση του ρυθμού υποβάθμισης του περιβάλλοντος.

Το ερώτημα που τίθεται εδώ είναι κατά πόσο η έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης είναι κατάλληλη για να υποστηρίξει μια εντελώς διαφορετική πολιτική, ένα εναλλακτικό μοντέλο ανάπτυξης και δεν αποτελεί ένα «πράσινο» άλλοθι στον νεοφιλελευθερισμό. Η έννοια της Βιώσιμης Ανάπτυξης «εισέβαλε» στο επιστημονικό λεξιλόγιο αλλά και στην καθημερινή συζήτηση στα τέλη της δεκαετίας του '80 όταν τα περιβαλλοντικά προβλήματα φαινόταν να παίρνουν σημαντικές διαστάσεις και άρχισαν να απειλούν την ευημερία των κατοίκων του πλανήτη μας. Η έκθεση της Επιτροπής Brundtland όρισε τη Βιώσιμη Ανάπτυξη ως «την ανάπτυξη που ικανοποιεί

Βιώσιμη ανάπτυξη: «Απάτη»,

τακτική μέσα από τον επανακαθορισμό του ρόλου του κράτους, του δημόσιου συμφέροντος και κυρίως του στόχου που δεν είναι άλλος από την κοινωνική ευημερία. Η απλή επιστροφή σε κείνσιανού τύπου πολιτικές φαίνεται ανεπαρκής, ειδικά όταν περιορίζεται στη μαζική στήριξη του καταρρέοντος χρηματοπιστωτικού συστήματος αδιαφορώντας για την κατάρρευση των συστημάτων υγείας, παιδείας, πρόνοιας, για την κατάρρευση της παραγωγής και της απασχόλησης, όταν η υπέρπουσα ιδέα είναι «η κοινωνικοποίηση των ζημιών και η ιδιωτικοποίηση των κερδών».

Όμως, παράλληλα με την οικονομική κρίση συνεχίζεται να εντείνεται η περιβαλλοντική κρίση. Οι αλληπάλληλες εκθέσεις όλων ανεξαιρέτως των διεθνών οργανισμών -που το τελευταίο που μπορεί να τους κατηγορήσει κανείς είναι η «εναλλακτική» τους προσέγγιση- υπογραμμίζουν ότι η διατάραξη των λειτουργιών του οικοσυστήματος από τις ανθρώπινες δραστηριότητες έχει λάβει τέτοιες διαστάσεις που δημιουργεί προβλήματα με αιχμή του δόρατος αυτά που προκαλούνται από την κλιματική αλλαγή και υποσκάπτουν αυτή καθ' αυτή την οικονομική πρόοδο. Κατά συνέπεια, οι όποιες σκέψεις για αλλαγή του μοντέλου ανάπτυξης πρέπει να συμπεριλάβει απαραίτητα και τα θέματα περιβάλλοντος.

Η εμφάνιση της έννοιας της Βιώσιμης Ανάπτυξης πριν 20 περίπου χρόνια δημιούργησε αρχικά ευφορία για τη δυνατότητα συνδυασμού οικονομικής ανάπτυξης και διατήρησης του περιβάλλοντος με στόχο την κοινωνική

Πόσο μάλλον αυτό ισχύει για τους πολέμους και την παραγωγική μηχανή που τους υποστηρίζει, σε αντίθεση με την ειρήνη. Επομένως καλούμαστε να ορίσουμε ξανά τι θεωρούμε ανάπτυξη.

Ήδη από τη δεκαετία του '70 ο ΟΗΕ έχει δημιουργήσει τον Δείκτη Ανθρώπινης Ανάπτυξης (Human Development Index) δίνοντας ευρύτερο περιεχόμενο στην έννοια της ανθρώπινης ευημερίας: έτσι εκτός από το ΑΕΠ στον δείκτη αυτόν συνεκτιμώνται το επίπεδο εκπαίδευσης και την προσδοκώμενη διάρκεια ζωής κατά τη γέννηση, ώστε να προσδιοριστεί το επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας. Το παραπάνω αποτελεί ουσιαστική διαφοροποίηση αφού εισάγονται στην εκτίμηση της ευημερίας μη οικονομικές παράμετροι που σχετίζονται με το εκπαιδευτικό σύστημα και το επίπεδο του συστήματος υγείας της χώρας. Η αλλαγή αυτή άφησε όμως ανεπηρεάστο το μοντέλο ανάπτυξης που συνέχισε να στηρίζεται στην εντατικοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας.

Πράγματι την ίδια περίοδο οι οικονομικές πολιτικές σε παγκόσμιο επίπεδο «θεοποιούν» την αποτελεσματικότητα των αγορών σε βάρος της μη αποτελεσματικής κρατικής ρύθμισης εστιάζοντας την προσοχή τους στο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ, ενώ η μεγιστοποίηση των επιχειρηματικών κερδών αντικατέστησε το στόχο της κοινωνικής ευημερίας (βλέπε απασχόληση, εισοδήματα). Η διείδυση των περιβαλλοντικών «ανησυχιών» στο οικονομικό οικοδόμημα, παρά την υπέρμετρη χρή-

τις ανάγκες του παρόντος χωρίς να διακινδυνεύει την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους ανάγκες». Η έννοια των «αναγκών» αναφέρεται στις βασικές ανάγκες των ανθρώπων όπως η ένδυση, η στέγαση, η διατροφή και η εκπαίδευση, στην ικανοποίηση των οποίων πρέπει να δοθεί προτεραιότητα⁽²⁾. Η έννοια της ικανοποίησης των αναγκών της παρούσας (ενδογενεακή ισότητα) αλλά και των μελλοντικών γενεών αναφέρεται στη μακροχρόνια προοπτική που πρέπει να έχει η ανάπτυξη (διαγενεακή ισότητα). Όμως η ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών (βασικών και μη) πρέπει να γίνεται μέσα στα όρια αντοχής του οικοσυστήματος, δηλαδή του συστήματος που υποστηρίζει τη ζωή παρέχοντας αγαθά και υπηρεσίες που είναι απαραίτητα για την επιβίωση του ανθρώπινου είδους. Αυτό σημαίνει ότι δεν είναι δυνατή η συνεχής επέκταση του οικονομικού συστήματος επ' αόριστο, ενώ δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες που υποστηρίζουν ότι ήδη χρησιμοποιούμε περισσότερους πόρους απ' όσους αναπαράγει η φύση (ανανεώσιμοι πόροι), ενώ παράγουμε και περισσότερα απόβλητα απ' όσα μπορεί να απορροφήσει το οικοσύστημα και ότι αν δεν μειωθεί άμεσα και δραστικά η οικονομική δραστηριότητα, το οικοσύστημα θα καταρρεύσει.

Κατά συνέπεια η όποια ανάπτυξη θα πρέπει να είναι ταυτόχρονα: οικονομικά αποτελεσματική, δηλαδή να παράγει το μέγιστο του προϊόντος με τις διαθέσιμες εισροές και την υπάρχουσα τεχνολογία, ώστε να μην υπάρχει

σπατάλη των πολύτιμων και σε ανεπάρκεια πόρων. Η έννοια αυτή δεν σημαίνει αυτόματα ότι πρέπει να παράγουμε περισσότερο σε παγκόσμιο επίπεδο, δηλαδή να αυξάνουμε το ΑΕΠ, ενώ εφόσον διαπιστώνεται ότι έχουμε υπερβεί τα οικολογικά όρια η χρήση πόρων πρέπει να μειωθεί.

Κοινωνικά δίκαια, δηλαδή να διαχέει τα οφέλη σε όλα τα μέλη της κοινωνίας τα οποία θα πρέπει όχι μόνο να επιβιώνουν, αλλά να καλύπτουν αξιοπρεπώς τουλάχιστον τις βασικές τους ανάγκες. Επομένως, είναι απαραίτητο όπως το παραγωγικό σύστημα προσαρμοστεί, ώστε να τείνει προς εξάλειψη η ανεργία, ο κοινωνικός αποκλεισμός και οι εισοδηματικές ανισότητες, να διευκολύνεται η πρόσβαση σε σωστές υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης, πολιτισμού, αναψυχής και γενικά να ικανοποιούνται τα ελάχιστα επίπεδα ασφάλειας και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Περιβαλλοντικά βιώσιμη, δηλαδή να επιτρέπει τη διατήρηση τουλάχιστον του ελάχιστου φυσικού κεφαλαίου που είναι απαραίτητο, ώστε να διατηρούνται οι λειτουργίες του που είναι απαραίτητες για την ανθρώπινη ευημε-

της βιώσιμης ανάπτυξης βρίσκεται η εκτίμηση, η αξιολόγηση και τελικά η διαχείριση των σύνθετων αλληλεπιδράσεων μεταξύ οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων. Για παράδειγμα, η οικονομική μεγέθυνση είναι πιθανή μέσω την αποδέσμευσης των δημιουργικών δυνάμεων των ανθρωπίνων κοινωνιών που είναι ικανές για τη μετατροπή της φύσης με στόχο την ικανοποίηση των βασικών αναγκών και την παραγωγή άλλων υλικών ευκολιών για την καθημερινή ζωή. Όμως, όπως ειπώθηκε και προηγούμενα, αυτή η διαδικασία μετασχηματισμού συχνά συνεπάγεται την εξάντληση του φυσικού περιβάλλοντος που μπορεί να οδηγήσει σε μόλυνση της ατμόσφαιρας, κλιματική αλλαγή και απώλεια βιοποικιλότητας. Κατά συνέπεια όσοι λαμβάνουν αποφάσεις χάραξης πολιτικής βρίσκονται αντιμέτωποι με δύσκολες αποφάσεις σωστής εξισορρόπησης μεταξύ οικονομικών και περιβαλλοντικών στόχων καθώς η αύξηση των κερδών σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες και περιοχές καθορίζουν το επίπεδο και το ρυθμό των επενδύσεων που με τη σειρά τους καθορίζουν τις μελλοντικές δυνατότητες παραγωγής και

Ένωση έχουν θέσει ως υπέρτατο στόχο την επίτευξη της βιώσιμης ανάπτυξης και ένας αυξανόμενος αριθμός χωρών –μεταξύ των οποίων και η χώρα μας - υποχρεώνεται να επεξεργαστεί και να δημοσιοποιήσει την εθνική της στρατηγική. Όμως, παρά τις πομπώδεις διακηρύξεις αρχών, οι στρατηγικές αυτές παραμένουν ως επί το πλείστον στα χαρτιά ως αδύναμες περιβαλλοντικές πολιτικές που φροντίζουν να μην «ενοχλούν» τους στόχους της οικονομικής ανταγωνιστικότητας, ενώ η διάσταση της κοινωνικής ισότητας απουσιάζει παντελώς.

Η λέξη «βιώσιμη» εμφανίζεται ως επιθετικός προσδιορισμός κάθε παραγωγικής δραστηριότητας (πχ. βιώσιμη γεωργία, βιώσιμος τουρισμός, βιώσιμες μεταφορές, βιώσιμη ενέργεια κλπ) και γενικότερα κάθε ανθρωπογενούς δράσης. Όμως, παρόλη την κατάχρηση του όρου από πολιτικούς, επιστήμονες, ΜΜΕ και πολίτες, ούτε συμφωνία φαίνεται να υπάρχει σε ότι αφορά το περιεχόμενό του που χρησιμοποιείται κατά το δοκούν, αλλά ούτε και βελτίωση της περιβαλλοντικής κατάστασης αν κρίνει κανείς από τις εκθέσεις των Διεθνών Οργανισμών που συνεχίζουν να κρούουν

ουτοπία ή αναγκαιότητα;

ρία. Η διατήρηση των περιβαλλοντικών λειτουργιών επιτρέπει τόσο την παροχή πόρων (όπως νερό, έδαφος, οξυγόνο), απαραίτητων για την ανθρώπινη ζωή και την παραγωγή αγαθών (πχ. τροφίμων) όσο και την παροχή υπηρεσιών, όπως η αφομοίωση αποβλήτων (πχ. δέσμευση διοξειδίου του άνθρακα, αποδόμηση στερεών αποβλήτων), η ρύθμιση του κλίματος, η επικονίαση, η παροχή υπηρεσιών αναψυχής, η ύπαρξη βιοτόπων ικανών για τη διατήρηση της κλωρίδας και της πανίδας, η διατήρηση της τροφικής αλυσίδας κλπ. Η διατήρηση ή ακόμη περισσότερο η αναστολή μιας των λειτουργιών αυτών που παρέχονται δωρεάν στον άνθρωπο δημιουργούν περισσότερο ή λιγότερο σοβαρά προβλήματα όπως έλλειψη νερού, πλημμύρες, απώλεια εδάφους, ύψωση της στάθμης της θάλασσας, απώλειες ειδών κλπ. που μπορούν να θέσουν σε κίνδυνο την ανθρώπινη ευημερία προκαλώντας μεγάλες ζημιές στην παραγωγική διαδικασία, ενώ μπορεί να απειλήσουν αυτή καθαυτή τη διατήρηση της ζωής στον πλανήτη. Οι διαταραχές αυτές προέρχονται από την όλο και αυξανόμενη ανθρώπινη δραστηριότητα που οφείλεται τόσο στην αύξηση του πληθυσμού, όσο και στην συνεχώς αυξανόμενη κατά κεφαλή κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών που συνεπάγονται εντατική χρήση του εδάφους, απόσπαση περισσότερων πόρων και παραγωγή περισσότερων και τοξικότερων αποβλήτων. Στην καρδιά της λειτουργικοποίησης (δηλαδή της εφαρμογής στην πράξη) της έννοιας

δημιουργίας νέων εισοδημάτων. Οι επιλογές είναι δύσκολες και πρέπει να βασίζονται στην αξιολόγηση των θετικών και αρνητικών οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων των πολιτικών, ενώ ταυτόχρονα επηρεάζονται από την εξωτερική συγκυρία. Περιθώρια για συμβιβασμούς μεταξύ στόχων υπάρχει: όπου δημιουργούνται οφέλη σε μια από τις διαστάσεις της βιώσιμης ανάπτυξης που συνεπάγονται απώλειες σε κάποια άλλη, πρέπει να προσδιορίζονται και να ελαχιστοποιούνται με τα κατάλληλα μέτρα. Η Βιώσιμη Ανάπτυξη αποτελεί περισσότερο μια διαδικασία συνεχούς βελτίωσης των αποτελεσμάτων και στις τρεις διαστάσεις της, παρά ένα συγκεκριμένο και προκαθορισμένο στόχο που πρέπει να ικανοποιηθεί. Άλλωστε οι διαφορετικές χώρες και περιοχές έχουν διαφορετική αφετηρία, διαφορετικά προβλήματα, διαφορετικές οικονομικές και κοινωνικές δομές, διαφορετικούς πόρους και περιβαλλοντικά προβλήματα και επομένως θέτουν τους δικούς τους στόχους τους οποίους πρέπει να ικανοποιήσουν. Οι στόχοι αυτοί διαφοροποιούνται, όπως και στην «συμβατική» οικονομική προσέγγιση, σε βραχυ-, μεσο- και μακροπρόθεσμους και η ικανοποίησή τους απαιτεί αντίστοιχες δράσεις, πρακτικές και πολιτικές που ενσωματώνονται σε εθνικές ή περιφερειακές στρατηγικές βιώσιμης ανάπτυξης. Όμως, σε αντίθεση με την οικονομική προσέγγιση, οι στρατηγικές αυτές θα πρέπει να έχουν σφαιρική, ολοκληρωμένη προσέγγιση. Σήμερα, τόσο ο ΟΗΕ όσο και η Ευρωπαϊκή

τον κώδωνα του κινδύνου σε θέματα όπως η κλιματική αλλαγή.

Δεν είναι λίγοι που υποστηρίζουν ότι η χρήση του όρου «βιώσιμη ανάπτυξη» είναι κενή περιεχομένου μια και δεν είναι δυνατόν να συμβαδίσει οικονομική ανάπτυξη και διατήρηση του περιβάλλοντος, αλλά αποτελεί άλλοθι για όσους δεν θέλουν να ανακόψουν την τάση για παραγωγή συνεχώς περισσότερων αγαθών και υπηρεσιών προωθώντας ουσιαστική περιβαλλοντική προστασία. Άλλοι πάλι πιστεύουν ότι είναι «ουτοπία» να αναμένεται ο συμψηφισμός των οικονομικών στόχων με τους περιβαλλοντικούς και τους κοινωνικούς, εξ αιτίας της δύναμης που έχουν οι οικονομικά ισχυροί του πλανήτη. Άλλωστε ουτοπία δεν θεωρείται και η εφαρμογή μιας πραγματικά προοδευτικής εναλλακτικής πολιτικής; Μήπως όμως η σημερινή κρίση πρέπει να κάνει να σκεφτούμε ότι πρέπει να αλλάξουμε τρόπο προσέγγισης; Οι μεγάλες κρίσεις δεν φέρνουν και τις μεγάλες ανατροπές; Η εφαρμογή της έννοιας της Βιώσιμης ανάπτυξης αποτελεί μια μεγάλη ανατροπή που όμως σήμερα έχει γίνει αναγκαιότητα.

(1) Η ανάδυση πολυεκατομμυριούχων επιχειρηματιών στην Αίγυπτο, στην Ινδία, στην Κίνα, στη Ρωσία των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης δεν συνοδεύεται από βελτίωση του επιπέδου ευημερίας για όλους. Το αντίθετο μάλλον!!!

(2) Η αντιμετώπιση της φτώχειας δεν έχει μόνο κοινωνικό περιεχόμενο μια και έχει αποδειχθεί ότι υπάρχει στενή αιτιώδης σύνδεση φτώχειας και περιβαλλοντικής υποβάθμισης.